

Filosofia de la Cultura

L'emancipació de la cultura

Tardor, 2025-2026

Aquests apunts poden contenir imprecisions.
No són substitut d'anar a classe, ni pretenen suplir la docència.

Són uns apunts parcials.

Filosofia de la Cultura

- 1 -

De l'Antiguitat a la dissidència moderna de Herder

Professora: Silvia López Gil (silvia_lopezgil@ub.edu)

1.1 Cultura antiga i moderna

Ciceró parlava del *cultiu de l'ànima*, sembrar llavors a l'ànima per tal que hi **creixi** quelcom: la **cultura**. És quelcom que **omple** la persona. Quan es diu que una persona *té cultura* està indicant que té alguna cosa a dins. Existeix també una relació entre la **cultura** i la **cura**, en el sentit que *cultivar l'ànima* es pot considerar *tenir-ne cura*, fer que creixi amb compte.

Cultura	
Important per l'educació.	
El mot prové de:	
Cultus	Colere
<i>Cultiu.</i>	<i>Cultivar.</i>
Referint-se a l' agricultura .	

Figura 1. Cultura

La idea d'una cultura **externa** als subjectes i que hi ha productes culturals és molt **nova**: a l'època de **Ciceró**, tals nocions no hi haurien tingut cabuda. És **Herder** qui presenta la nova aproximació que la situarà **fora del subjecte**: ja no és quelcom per tenir cura interna de l'individu, sinó que el **constitueix** i forma **part del món** on s'endinsa.

Figura 2. Aparició de conceptes moderns

A l'Antiguitat no es tenia **concepte** de *subjecte*, *humanitat* o *història de la humanitat*. És a partir de definir el *subjecte* com a un ésser que es *pensa a si mateix* que se'n deriva la idea d'un conjunt dins del qual s'inclou: la *humanitat*. I, al seu torn, la *història* d'aquest conjunt. S'assoleix aquest pensament en el moment que s'intenta **definir un món sense Déu**: és a dir, a la **Modernitat** es busca descriure la realitat **sense la fonamentació transcendental** que oferia Déu. Això no vol dir, per suposat, una supressió completa de la religió, sinó la prevalença de l'antropocentrisme que porta la **Il·lustració**: l'ésser humà es pensa a si mateix i s'ha de donar sentit en si.

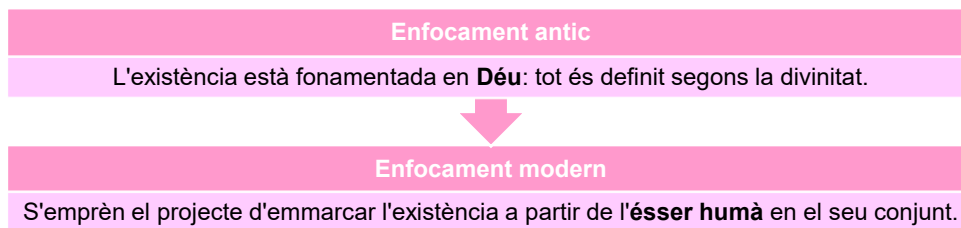

Figura 3. Canvi d'enfocament transcendental

És en el context dels **desafiaments de la Il·lustració** que sorgeix la noció moderna de **cultura**.

Cultura subjectiva	Cultura objectiva
Cultura de l'ànima.	Cultura de l'ésser humà.
Relacionada amb l'educació i la criança.	Concebuda com a quelcom separat de la naturalesa.
La seva noció antiga fou iniciada en gran mesura per Ciceró .	És un producte elaborat per l'ésser humà per defensar-se de la naturalesa.

Figura 4. Cultura subjectiva i objectiva

1.1.1 La dicotomia entre natura i cultura (objectiva)

Una de les **dicotomies fonamentals del pensament occidental contemporani** és la que hi ha entre la *naturalesa* i la *cultura*, que sedimenta durant la **Il·lustració**.

La cultura a l'**Antiguitat** estava molt focalitzada en l'**educació**: aprendre a viure dins de la pròpia **comunitat**. Aleshores l'individu no estava separat del grup: tota implicació moral incloïa la *πόλις* o la societat. La **Modernitat** intenta un **nou emmarcament de la realitat**, pretensió que porta a la *totalitat*, que al seu torn fa que s'arribi a la persecució de la **universalitat**. Es pensa un món per a l'ésser humà marcat pel **progrés** i el desenvolupament, que defineix el temps com quelcom **lineal**, històric. Però no totes les cultures tenen la idea d'un temps lineal: n'hi ha d'altres, antigues i contemporànies, que entenen el món dins d'un marc de temps *circular*.

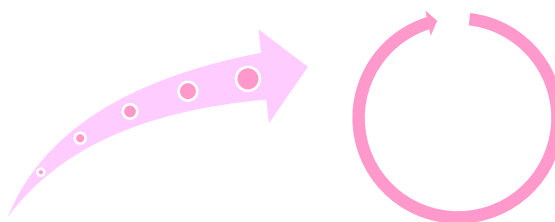

Figura 5. Temps lineal i temps circular

És gràcies a l'**afany** de l'ésser humà per **separar-se de la naturalesa**, fins i tot **transcendir-la**, que s'arriba al concepte d'una **raó separada** del cos i, doncs, a una **cultura externa**. En intentar separar-se dels animals i la resta d'éssers vius, s'assoleix la idea d'una **cultura** cada cop més **allunyada de la natura**: és el **tret distintiu** de l'ésser humà, l'excusa per exacerbar la distinció entre *nosaltres* i la resta del món natural, que ens **desestabilitza**. Com més se'n separi l'ésser humà, més equilibrat, més evolucionat. Així, es tracta d'una mena de **protecció contra la natura**.

Aquesta, però, és una conclusió menys estable del que sembla. **Gustavo Bueno** afirma que es basa en el **pressupòsit que els animals no tenen cultura**; però això no està clar. La distinció entre natura i cultura, doncs, tampoc... **Herder** afirma que cal tornar a una **comprensió orgànica**, viva, holística, de tot: *els éssers humans, la naturalesa...* la seva és una **crítica** de la Il·lustració. **Kant** representa l'enfocament triomfant del moviment de pensament; **Herder**, un de dissident. Si **tot és cultura**, tot el que ha de fer i fa l'ésser humà ja és cultural i té sentit dins del context propi. Totes les cultures (o *la cultura*) són **processos orgànics vius i tenen el mateix valor**: igualment vàlids perquè formen part del mateix organisme viu i contextualitzats segons les necessitats de cada lloc. **Herder** està criticant fonamentalment el **colonialisme**.

1.1.2 Colonialisme o cultura

El sorgiment de la **cultura objectiva** té diversos factors sociohistòrics rellevants.

Estat modern	Que un grup tingui una cultura pròpia implica que té una identitat pròpia .
	Aleshores, el grup té dret a exigir la creació d'un Estat el seu voltant.
Burguesia	La cultura objectiva està intrínsecament lligada a l' ascens de la burgesia .
	Hi ha una relació estreta entre els processos de producció i els elements de la cultura.

Figura 6. Factors sociohistòrics del sorgiment de la cultura objectiva

Herder s'enfronta a, entre d'altres pensadors, **Voltaire**, que intentava construir un argument a favor d'un Estat que es projecti a tot el món, fonamentat en una **superioritat cultural europea**. Molts dels **Pensadors de les Llums** buscaven la manera de donar substància a una noció similar sense resultats gaire prometedors: *com justificar la contradicció entre la producció d'una cultura europea però la destrucció i subjugació de totes les altres?* L'època quedarà marcada per l'imperi d'una expansió desenfrenada: **colonialisme i esclavisme**.

Kant els ofereix el **fulcre** gràcies al qual falcar les seves fantasies.

Cultura transcendental	Té tres caires principals:	
	Habilitat	Certes habilitats per naturalesa tenen a veure amb la raó , etc.
	Disciplina	És necessari tenir disciplina per poder exercitar , posar en marxa les habilitats .
		Intentar contenir tant com sigui possible les emocions i els instints.
	Llibertat	El fi últim de l'ésser humà; el pla de la naturalesa : ser racionals .
		Conquerir l' autonomia , gràcies a la cultura.
		És necessari recórrer a les cultures de l' <i>habilitat</i> i la <i>disciplina</i> .

Figura 7. Cultura segons Kant

Assolir la **cultura transcendental kantiana** promet l'**autonomia**: un ésser que es pot **donar la llei** a si mateix i es pot **separar dels seus instints**, construint una comunitat d'éssers racionals. Els pensadors il·lustrats s'aferren a la noció i és a partir d'aquesta que **legitimen el colonialisme i l'esclavisme**: *només uns pocs podran créixer com descriu Kant...* Però **Herder** s'hi oposa: **no hi ha cap model transcendental**, perquè totes les cultures són una i **maneres igualment**

vàlides d'estar al món. Això és en el que consisteix el ser humà: allò propi de cada cultura es desenvolupa vinculat a un context, a les necessitats del qual respon.

Kant	Herder
La cultura és transcendir , superar, l'estat natural .	La cultura és assumir la pròpia condició com a ésser natural i cultural.

Figura 8. Cultura segons Kant i Herder

Si bé el **llenguatge** i la **raó** tenen molt valor, **no s'han de tractar des del prejudici**. **Herder** no és ingenu: *sap que tothom té més facilitat per veure allò reprovable d'altres grups que del propi*. Cal jutjar-ho tot per igual, **sense assumir que la pròpia cultura és millor**. Aquest biaix és el que pot dur a justificar guerres, denuncia **Herder**: el projecte per *civilitzar* els altres és inacceptable. El cor de l'argument és que la **cultura és una**: no hi ha un element previ moralitzant que situï cap de les respostes a la cultura per sobre o per sota d'altres. Així, **Herder** es col·loca dins d'un marc d'**immanència**, contrari al camp de la transcendència kantiana.

Hi ha dues grans obres de **Herder**: *Idees per a una filosofia de la humanitat* (1791) i *Una altra filosofia de la història per a la humanitat* (1794). Al darrer, escriu **sarcàsticament**:

Realment és un gran segle [de les llums], com a mitjà i fi; sens dubte és **el cim més alt de l'arbre comparat amb tots els que ens precedeixen i sobre els quals ens recolzem**. Aprofitem tota la sàlvia possible de l'arrel, del tronc i de les branques per a les fines branques superiors; estem molt per damunt dels orientals, els grecs, els romans i també per damunt dels bàrbars gòtics de l'Edat Mitjana. **Dominem des de molt amunt la terra**; en certa manera tots els pobles i continents estan sota la nostra ombra; i quan una tempesta a Europa sacseja les dues petites branques **com s'estremeix i sagna tot el món!** **Quan ha procedit tan unànimement** el món sencer, amb tan pocs fils units com ara? Quan s'ha tingut més poder i més màquines per estremir amb una sola pressió, amb un gest nacions senceres? Tot està suspès a la punta de dues o tres idees.

I alhora, **quan ha tingut llums tan universals** la terra com ara? I segueix il·luminant-se cada cop més. Si abans la saviesa havia sigut estrictament nacional, i pel mateix excavava més fons i atreia més, que lluny arriben ara els seus rajos! On no es llegeixen els escrits de Voltaire? **El món sencer rellueix ja amb la claredat de Voltaire.**¹

1.1.3 Kant contra la natura

La qüestió, per **Herder**, és **analitzar la cultura des de dins**, en lloc de comparar-la amb cultures percebudes com a alienes i inferiors. Aquí és on rau l'aspecte revolucionari de la seva proposta. **Kant** no es fixa en els productes culturals. Entén la **cultura** com a la mateixa **possibilitat del desenvolupament autònom de l'ésser humà**. Això vol dir que **Kant** considera que una cosa és el **l'estat de naturalesa** (*instints animals, etc.*) de l'ésser humà i una altra la **cultura**: la superació de l'estat de naturalesa, la manera com es poden deixar enrere els instints animals.

La **cultura** no es refereix tant als productes culturals, sinó al **procés** que conduirà a la **superació** del moment dels instints animals. Té a veure amb la **llibertat**, fonamental per a l'imperatiu moral:

¹ Johann Gottfried Herder. *Una altra filosofia de la història per a la humanitat* (1794), p. 99-100.

la **lleï moral**. Així, la societat camina cap a la pau perpètua. Arribar-hi requereix el **procés de conquerir la raó, la llibertat, l'autonomia**; que no ve sol, **no ve donat per naturalesa**: s'ha de treballar. L'ésser humà **té l'estructura** perquè es doni, però ha de cultivar-la. I això s'aconsegueix mitjançant la cultura.

Estat de naturalesa	Cultura
Emocions i instints.	Superació de les emocions i els instints: el domini de la raó .

Figura 9. Facetes de l'ésser humà segons Kant

Herder tenia una idea molt més **integrativa** entre cultura i naturalesa; **Kant** estableix una **divisió** clara, amb una **disciplina** necessària per allunyar-les. Però quan se separen i la cultura es vincula amb la raó apareixen **problemes**: *cal classificar qui o què queda més a prop d'un o l'altra, de la raó i de la naturalesa* i comencen les classificacions entre homes i dones, entre diverses cultures i races. Això no apareix en **Herder**, que integra cultura i naturalesa en un sol ens.

Tot i la **vessant positiva** del pensament kantian, que anima al subjecte a **pensar per si mateix**, la desvinculació amb tot allò sensible i instintiu crea un **altre** que hi ha d'estar vinculat.

Com a únic ésser a la terra que té enteniment i, per tant, facultat de proposar-se arbitràriament fins és ell, certament, senyor, en títol, de la naturalesa, i si es considera aquesta com a un sistema teleològic, **l'home és**, segons la seva determinació, **l'últim fi de la naturalesa**, però sempre només **amb la condició que el compregui** i tingui la voluntat de donar a aquesta i a si mateix una relació de fi tal que pugui, **independentment de la naturalesa, bastar-se a si mateix**, i ser, per tant, fi final; aquest però, no ha de ser, de cap manera, buscant en la naturalesa.²

Però tota cultura no constitueix aquest últim fi de la naturalesa [la cultura]. La de l'**habilitat** és, sens dubte, la **principal condició subjectiva** de la nostra aptitud per perseguir fins en general, però no n'hi ha prou per constituir la **llibertat** en la determinació i elecció dels nostres fins, la qual, tanmateix, forma part essencial de la facultat que tenim de proposar-nos-els. L'última condició d'aquesta aptitud podria anomenar-se la **cultura de la disciplina**; és **negativa**, i consisteix en **desposseir la voluntat del despotisme de les passions** que, relacionant-nos amb certes coses de la naturalesa, no ens han donat res més que per advertir-nos que no s'ha de menysprear ni fer malbé el destí de l'animalitat en nosaltres[.]³

1.2 Filosofia de la cultura

Tant **Kant** com **Herder** no formen part del camp de la **filosofia de la cultura**, perquè **no existeix**.

Filosofia de la cultura
És més que una descripció dels aspectes de la cultura: inclou qüestionar i analitzar-ne els elements.

Figura 10. Filosofia de la cultura

Seràn els **neokantians** qui assentaran les bases del camp. Funden dues escoles:

² Immanuel Kant. *Crítica del judici* (1790), §84.

³ Immanuel Kant. *Crítica del judici* (1790), §116.

Escola de Marburg	Escola de Baden
Hermann Cohen (1842-1918)	Wilhelm Windelband (1848-1915)
Paul Natorp (1854-1924)	Heinrich Rickert (1863-1936)

Figura 11. Escoles neokantianes

Posen sobre la taula la qüestió kantiana de les **condicions de possibilitat** (*del coneixement*) i la duen a les condicions de possibilitat de la pròpia cultura. No es tracta només d'analitzar el món natural: també allò que es coneix de la cultura. Apareix, doncs, la idea que **la cultura condiciona les condicions de coneixement**: *forma part dels artefactes amb els quals coneixem les coses*.

Ciències de l'esperit	Ciències de la natura
Sobre l' individu .	Sobre el món .
Allò particular .	Allò universal .

Figura 12. Distinció hegeliana de les ciències

Arrel de la marcada distinció hegeliana entre les ciències de l'esperit i la natura, els **neokantians** determinen que la **filosofia** s'ha d'encarregar de **com es coneix** no només el món **natural**, sinó també el **cultural**. Les ciències de l'esperit són massa abstractes: els **neokantians** proposen la **ciència de la cultura**, contraposada amb la **ciència del món**. Així, neix la **filosofia de la cultura**.

Apareix també la **pregunta axiològica**: *sobre els valors*. En veure que es pot pensar de manera autònoma, en arribar l'acceptació de la **diversitat** cultural, és necessari determinar quins són els **valors de la cultura**. Aquest primer pas permet que més endavant, d'altres (com **Ernst Cassirer**) proposin les **formes simbòliques**. **Cohen** és mestre de **Cassirer**, un dels grans filòsofs de la cultura i qui **sistematitza l'estudi de la cultura**.

Cassirer segueix sent un **kantià**. Planteja, també, la noció que la **cultura** conforma una dimensió cada cop més **autònoma**. Però no creu suficient la distinció entre la ciència de la cultura i la del món: la primera ocupant-se de les qüestions **particulars històriques** i la segona, dels universals. Opina que no està tan clara. És en aquest context, partint d'aquesta disconformitat, que planteja una mena de **punt mig**: les **formes simbòliques**.

Formes simbòliques
Una manera d' entendre el món d'allò humà .

Figura 13. Formes simbòliques segons Ernst Cassirer

Per **Cassirer**, les **formes simbòliques** són una manera d'**explicar el món sense recolzar-se en els universals** de les ciències del món. No són impressions del món: són simbòliques, estructures **es reben i es construeixen**. Tenen un caire **universal**, però estan en constant interacció amb el món permet que estiguin en **permanent moviment**. Són allò que les persones **construeixen per donar sentit** al món natural.

Formes simbòliques			
Ciència.	Llenguatge.	Art.	Mite.

Figura 14. Formes simbòliques

No es tracta de conquerir la veritat, de decidir quina és la millor; es tracta, afirma **Cassirer**, de pensar la funció de cada forma. No es tracta que la ciència tingui una prioritat epistemològica, com passava amb els empiristes: *el llenguatge, l'art i el mite són part del mateix*. Són tots símbols, i no hi ha dicotomia entre la ciència i el mite: la diferència rau en la seva funció. Hi ha una mediació entre l'ésser humà i el món: una mediació cultural, que són les formes simbòliques.

Figura 15. El moviment del pensament

Per **Cassirer**, l'important és preguntar-se **per què existeix**, per què és **necessària**. S'assumeix que el subjecte està mitjançat per *a priori*s que tenen una funció general alhora que són **històrics**. Defineix l'ésser humà com a un **animal simbòlic**, que té capacitat de **crear símbols**; i esquiva la problemàtica de l'exclusivitat de l'**animal racional** kantian.

1.2.1 Gustavo Bueno

Bueno discrepa amb **Cassirer**. Considera que la **cultura no** és un concepte **metafísic**. Ha tingut molt èxit, però pot ser que s'estigui emprant per **obscurir** més que no pas il·luminar el seu estudi. Hi ha dos mites:

Mites	
Que il·luminen.	Que obscureixen.

Figura 16. Tipus de mite

La **cultura** és el tipus de mite que **obscurix** la realitat, perquè **no permet entendre** bé allò que es coneix per *cultura*. L'auge de la cultura és **modern**; no apareix a la *Constitució del 1812*. Quan es passa de la cultura subjectiva a l'objectiva, separant-la de la naturalesa, es comença a pensar com a una **dimensió autònoma**. Per **Bueno**, la distinció no està clara. En crear aquesta distinció, el que **s'està creant** és **metafísic**. La cultura esdevé una **idea** tan **abstracta** com *allò altre de la naturalesa*. Aquesta dimensió de la cultura té diverses característiques:

Cultura com a <i>allò altre de la naturalesa</i>	
Holística	És un tot coherent en si mateix.
Normativa	Esdevén una sèrie de normes , quasi inamovibles, dins d'un mateix grup.
Salvífica	Es creu que salvarà els éssers humans de l' animalitat i de la falta de sentit .

Figura 17. Cultura com a *allò altre de la naturalesa*

Aquestes característiques fan que la **dimensió autònoma de la cultura** s'hagi anat estructurant **vinculada a l'Estat**. Apareixen els Ministeris de la Cultura. Aquí, **Bueno** remet a la formació de l'Estat segons **Fichte**. La vinculació de la cultura amb l'Estat acaba creant **nocions polèmiques i difícils de gestionar**, com ara la *identitat cultural*. Sembla que la identitat cultural ajudi a existir més còmodament al món, que salvi de la inseguretat: compleix una funció obscura, **metafísic**.

Bueno proposa que, en lloc de caure en l'idealisme, es tracti la cultura de manera **materialista**. Això vol dir que cal entendre quines són les **institucions**, **tecnologies**, formes concretes de vida que estan generant-se, produint-se, i que organitzen la cultura. No és una disquisició de les idees al voltant de la identitat cultural, sinó una reflexió sobre les institucions i elements, **produccions** i **obres**, que **conformen la cultura**, per poder organitzar la societat.

No hi ha una cultura universal, les cultures tenen **elements** o **productes** que tenen una mena de **caràcter** més **universal**, però que no es poden considerar punts d'unió perpetus. Cal pensar aquests productes dins del seu **context**: *com s'han creat, com han assolit la seva dispersió i què són*. La seva transcendència del context no implica necessàriament que uneixi la humanitat.

La **cultura com a mite** és, realment, una **transposició de la idea de gràcia**: té història religiosa. Així com abans s'explicaven les coses a partir de la gràcia: *com salvava les persones*, la cultura fa el mateix. **La cultura ha substituït la religió**: la gràcia. Cal estar molt atentes a que la cultura no esdevinguin un opi, per adormir el poble.

Filosofia de la Cultura

- 2 -

La cultura com a problema filosòfic en un món en crisi

Professora: Silvia López Gil (silvialopezgil@ub.edu)

2.1 El malestar de la cultura en Sigmund Freud

Sigmund Freud, *El malestar de la civilització*.

A principis del **segle XX**, **Sigmund Freud** descobreix l'**inconscient**. És un dels grans problemes filosòfics del segle XX i **ensorra** la idea d'un **subjecte** capaç de **separar-se** del món que l'envolta. L'inconscient és quelcom **ignot** que, tanmateix, **constitueix** els éssers humans: és **inquietant**, perquè desplaça la noció d'un ésser racional capaç d'entendre el món de manera simbòlica.

Freud proposa inicialment tres **dimensions**:

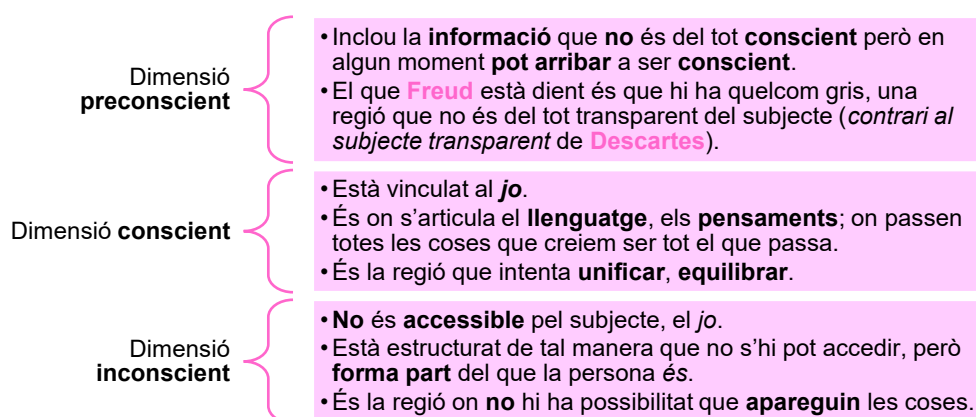

Figura 1. Les tres dimensions de Freud

Una de les grans preguntes que sorgeixen és: *fins a quin punt és l'inconscient anhistòric? O està vinculat a les formes socials i culturals on es forma el jo? Què és el que ens fa de manera oculta?*

2.1.1 La guerra de Freud

Freud escriu la seva obra just després de la **Gran Guerra**; dos fills seus van lluitar-hi. La crueltat de l'enfrontament el duu a preguntar-se pel que fa que els éssers humans **lluitin**, que siguin **cruels**, que hi hagi **guerres**... A *Més enllà del principi de plaer* (1920) **Freud** observa que l'ésser humà no només té una **pulsió a la vida** (*un principi de plaer*) que el fa buscar la **satisfacció**.

Principi del plaer
Pulsió de vida: Eros .
Fa que la persona es vulgui allunyar de tot dolor per tal de recuperar o reproduir el moment on el subjecte es va sentir completament satisfet : el nadó , l'infant, que es creia un tot amb la mare .

Figura 2. Principi del plaer

La cerca de la satisfacció és molt difícil: **mai s'assoleix del tot** (*sempre és parcial o momentània*) i, si s'assoleix durant molt de temps, resulta estressant o terrorífic.

A la clínica, **Freud** veu que els nois que tornen de la guerra estan profundament **traumatitzats**: reviu allò que els ha fet tant mal, que s'ha quedat atrapat a l'inconscient. Hi troba **repetició**: una mena d'inèrcia a repetir les condicions d'allò que fa mal (*les addiccions en són un exemple molt concret, també els trastorns alimentaris, les relacions tòxiques...*). I també detecta **renúncia a la cura**: no acaben de dur a terme el tractament, negant-se a acceptar la cura. Tot això el duu a pensar que també existeix dins les persones una **pulsió de mort**:

Pulsió de mort
Tàntos.
Fa que la persona tingui una voluntat de dissolució , d' aniquilació , de tornar a allò inorgànic . És tan auto-destructiva com destructiva en general.

Figura 3. Pulsió de mort

2.1.2 Filosofia i psicoanàlisi i cultura o civilització

La relació entre la **filosofia** i la **psicoanàlisi** és molt **fructífera**: la segona introdueix el **problema de subjectivitat** de ple a la filosofia. A principis del segle XX, hi ha una tendència a la **cientificitat** i al **positivisme**; però també hi ha una extensió de la teoria **marxista**: *l'explicació materialista de la vida social*. Per **Freud**, l'explicació del que vincula a la vida material **no** és suficient per explicar la configuració de les societats, fins i tot la dominació de l'ésser humà.

Cultura
Allò necessari per contenir la pulsió de mort .

Figura 4. Cultura segons Freud

Què és, aleshores, la cultura? És allò necessari perquè els éssers humans no es matin entre ells; allò que **cal fer per mantenir** una mínima **convivència harmònica**, per poder desenvolupar una vida en **comunitat**. Aquesta és una descripció molt important de l'ésser humà i del que és; però potser no és *la* descripció. És molt **pessimista**; potser **Freud** estava massa influenciat per una època marcada per la guerra i la mort i no li permetia veure res més enllà...

2.1.3 Vocabulari

Després de **Freud**, l'**aparell psíquic** ja **no** és el **jo**, no és la instància que pensa i transparent de **Descartes**. **Freud** el planteja de manera que **desborda el jo**; **no té cap limitació fisiològica** (*no és només el cervell*).

Aparell psíquic	Té per tres instàncies , respectives a les dimensions <i>preconscient</i> , <i>conscient</i> i <i>inconscient</i> .	
	Superjò	Estructura que emergeix amb l'entrada del subjecte a la cultura .
		És el que dicta les normes a seguir, la veu de la consciència inculcada per la societat. És paternal , una mena d' <i>amo</i> hegelian interior.
	Jo	S'hi articulen el llenguatge i el pensament . S'hi busca un equilibri entre l' <i>allò</i> i el <i>superjò</i> . Proporciona cert tipus d' unitat .

	Allò	Inconscient	Allò que s'ha heretat , que és innat , que constitueix la persona.
			És on operen les pulsions que busquen la satisfacció .
			Duu a buscar sempre la satisfacció impossible : hi existeix la idea d'allò que s'ha perdut , la satisfacció absoluta del nadó .

Figura 5. L'aparell psíquic segons Freud

A partir d'aquest punt, parlarà més de les instàncies que de les dimensions.

Principi de realitat
Fa entendre que hi ha una distància entre la percepció i la necessitat que es té a respondre al principi de plaer .
En veure que el principi de plaer no es correspon a la realitat, permet posar un límit i no incórrer a un excés destructiu .

Figura 6. Principi de realitat

El **libido** no és un **instint**. Està sempre a l'organisme i a la societat: denota una **energia sexual difusa**, eròtica. Però sense un objecte clar s'eleva i acaba **escampant-se** per diferents sortides:

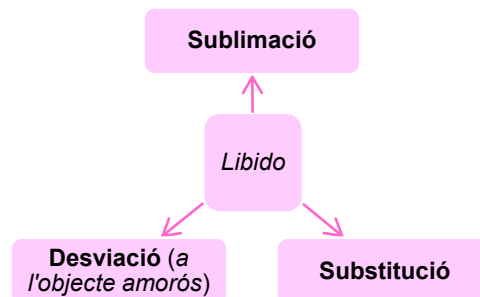

Figura 7. Sortides del libido segons Freud

2.1.2 Primer capítol d'*El malestar de la civilització*

Sigmund Freud, *El malestar de la civilització* (1930), I

Sentiment oceànic
Un sentiment de totalitat , d' unió amb el tot .

Figura 8. Sentiment oceànic

Freud llegeix un amic afirmar que creu que **no pot menystenir** el *sentiment oceànic* que ofereix la **religió**. **Freud** es lamenta que **no s'hi pot identificar**. En realitat, creu ell, la **cerca del tot** és el sentiment que ofereix el **pare a l'infant**, que el busca. Això és el que fa la religió, segons **Freud**; però una es podria preguntar què més pot estar adquirint aquesta figura paternal.

És la psicoanàlisi el que proporciona la claredat que no existeix una unitat, que és una enyorança **perduda però impossible**, una il·lusió: **no hi ha sentiment oceànic**. El **jo** és un retall del **tot** del que la persona creia que formava part: una experiència dolorosa, que la va separant gradualment de la satisfacció plena del **nadó**, convençut d'una **unió totalitzant amb el món**. Descobreix que està separada del cos matern, del món exterior. I **comença** a experimentar el **principi del plaer**.

Figura 9. Des del cos de la mare fins al descobriment del món

Això vol dir que al terreny psíquic quelcom **quedarà lligat** al *sentiment oceànic*, una sensació de **quietud** on no coneixia la distància respecte el món: tindrà una **enyorança** interna i, a vegades, **col·lectiva**. I això pot ser problemàtic: per exemple, *tots els poders autoritaris prometen el retorn a una totalitat, actuant com a grans figures paternes*. Cal tenir precaució i detectar quins són els *pares* contemporanis que vindran a suplir el sentiment, omplir el buit, en moments de dificultat.

2.1.3 Segon i tercer capítol d'*El malestar de la civilització*

Sigmund Freud, *El malestar de la civilització* (1930), II-III

Els éssers humans **volien assolir la felicitat**: instaurar el programa del **principi del plaer**. Volen fer-ho **encara** que tot els vagi en **contra**, tot els digui que *no*. Hi ha un impuls que fa que segueixin insistint-hi. És un **projecte irrealitzable**: per més que aparegui el *pare*, la gran figura autoritària, no s'acabaran els nostres problemes. **La cerca de la felicitat és un objectiu frustrat**, ja que cal assumir que hi ha fonts de patiment estructurals com a éssers socials molt clares:

Fonts de patiment		
Cos	Món exterior	Vincles amb d'altres
<i>Emmalalteix, envelleix...</i>	<i>La natura és més poderosa.</i>	<i>En permanent lluita.</i>

Figura 10. Fonts de patiment segons Freud

Hi ha una **decepció** inherent a la **cultura**: no aconseguirà solucionar mai els problemes imposats per la **pulsió de mort de cara a la convivència**. La cultura prova de, fonamentalment, **contenir** tant el **principi de plaer** com la pulsió de mort. **Redirigeix la pulsió** que constitueix les persones per dur-les a llocs on sigui possible la convivència; però sempre tindrà el caràcter d'allò que **nega** quelcom, que **impossibilita**. Sempre tindrà un **aspecte negatiu** que provocarà **malestar**.

Estratègies per intentar assolir la felicitat	Distraccions poderoses	Fan que la misèria sembli una mica més petita . <i>Esports massius, entreteniment televisiu, concerts i festivals...</i>
	Satisfaccions substitutives	<i>El consum, el ioga...</i>
	Narcòtics	Hi dona especial importància: és quelcom orgànic el que empeny en una direcció i la cultura que empeny en direcció contrària. Els narcòtics poden fer que desaparegui, es calmi, temporalment la tensió desagradable. <i>Drogues...</i>
	Aïllament	Fugir del dolor de la civilització.
	Domini de la naturalesa	A través de la tècnica .
	Sublimació intel·lectual	<i>Art, erudició, creació...</i>
	Amor	Promet molt, però exposa més que res : no hi ha res més dolorós que perdre l'objecte de l'estima.

Figura 11. Estratègies per intentar assolir la felicitat segons Freud

Freud no ho jutja: creu que s'ha de **diagnosticar** per ser conscient que la cultura funciona així.

2.2 El problema dels valors culturals en Friedrich Nietzsche

Friedrich Nietzsche, *El naixement de la tragèdia* (1872).

A la segona meitat del **segle XIX**, els pensadors il·lustrats es pregunten quin és el paper de la **història** i de les **ciències naturals** que estan emergint. S'intenta pensar, **instaurar** el relat, que la Història és una **història lineal** i del **procés**, i de la **Raó** (*amb majúscula*): deixa enrere tot allò que es considera menys desenvolupat, més primitiu.

Història positivista
Una història de superació constant .
Cada època supera l'anterior , sota els designis del desplegament de la Raó .
És clarament quelcom molt lligat al projecte il·lustrat .

Figura 12. Història positivista

Ser **humans** significa fer tot aquest **recorregut històric**. El moviment està profundament **lligat a les ciències naturals**: la premissa és que, si es descobreixen els **principis de la naturalesa**, es podrà conèixer el **sentit de l'univers**.

Figura 13. Des dels principis de la naturalesa fins al sentit de l'univers

S'hi vincula una noció de **veritat** constituïda com a l'**adequació entre l'objecte de coneixement** (*objectivat a la naturalesa*) i el **subjecte** al qual l'objecte es presenta de manera fidedigna. Que el desenvolupament humà estigui lligat a aquest concepte marca el pensament de l'època.

Veritat positivista
Entesa com a quelcom que es pot conèixer , una dada objectiva que es troba a la naturalesa i a la qual es pot accedir .

Figura 14. Veritat positivista

També s'està provant d'acomodar la filologia a les ciències naturals, per entendre els llenguatges de la manera més científica possible. Això esborra la proposta de **Herder**. La **filologia clàssica vol tornar a Grècia**, per trobar-hi el **paradigma de la forma lingüística**: *la sintaxi, la morfologia perfectes*. S'entén que **allò grec clàssic és un model representatiu d'allò humà**.

Friedrich Nietzsche no és filòsof, exactament. Es forma com a **filòleg**: *la manera com es parla està molt determinada per la cultura, té normes específiques*. La **universalitat**, el pensar en una llengua que és universal, **no** es correspon amb la realitat. Això li permet una confrontació amb la **diversitat** i les **transformacions**: un filòleg com **Nietzsche** veu que **el llenguatge va canviant**.

Amb vint-i-sis anys, **Nietzsche** rep una càtedra de la Universitat de Basilea, sense tenir doctorat. Aleshores només ha publicat uns escrits que han tingut un gran ressò. Per provar la seva vàlua per la posició, **Nietzsche** escriu el seu **primer gran text**: *El naixement de la tragèdia* (1872), que és molt **mal rebut**. Genera un silenci estrepitós i un enuig generalitzat: és respost amb un rebuig

complet. Allò que l'ha fet passar a la història, però, és que, mentre **Nietzsche** creia estar escrivint sobre filologia, en realitat redactava una **filosofia** que **trencaria amb tot el model cultural**.

Tesi forta
Tot és un.
Es troba present a tota la filosofia de Nietzsche .

Figura 15. Tesi forta de Nietzsche

L'**un** no és el de **Spinoza**, una substància uniforme, sinó **esdevenir**, **vida**, **canvi**, **transformació**, **diferència**. S'oposa directament a **Freud**, que **negava que tot fos un**: *rebutjava el sentiment oceànic, la religió*.

L'un		
Fet de forces de l'esdevenir , del canvi: produeix separacions .		
En l'un (<i>la força de l'un</i>), la vida produeix : permanentment s' estripa , se separa, a si mateixa.		
Estrips	Són violents , fan mal : <i>separen de l'un primordial</i> .	
	Mort	L' estrip final .
		No és una desaparició , sinó un retorn al tot primordial .
Però alhora hi ha una tensió : una tendència a la...		Unió

Figura 16. L'un nietzscheà

El **tot és un** és la manera nietzscheana d'entendre l'**ésser**.

Allò apol·lini	Allò dionisiac
El <i>jo</i> freudià.	L' <i>allò</i> freudià.

Figura 17. Les forces nietzscheanes i els aspectes de l'individu freudià

Té una visió més **positiva** que la de la negativitat de la psicoanàlisi de **Freud**. Això és fonamental en el pensament de **Nietzsche**:

Ésser
Quelcom viu , positiu , afirmatiu .

Figura 18. L'ésser nietzscheà

Dins de l'un primordial hi ha dues forces contradictòries: allò **apol·lini** i **dionisiac**, il·limitades.

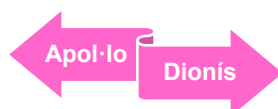

Figura 19. Les dues forces dins de l'un primordial nietzscheà

De **Schopenhauer**, **Nietzsche** pren el **principi d'individuació**, que relaciona amb **Apol·lo**: és un *vel de malla* (una expressió que **Nietzsche** manlleva de **Schopenhauer**), quelcom que les persones es posen per **evitar el patiment**. La **realitat** seria **impossible de ser processada** si no fos pel **vel** que permet a les persones dir *jo*: una raó segura que possibilita posar un **límit contra el món caòtic i dolorós**. És el que fa **poder viure**. Tant el **Principi** com **Apol·lo** es relacionen amb els **somnis**, que permeten tenir **tranquil·litat**: construir una mena de **personatge**, aparença, per **afrontar el món** distanciant-se de la realitat.

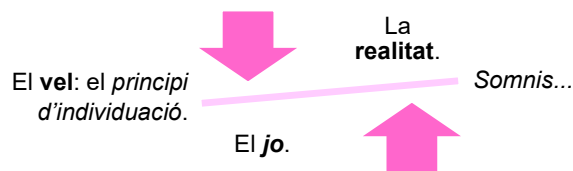

Figura 20. El principi d'individuació apol·lini de Nietzsche

Nietzsche veu que hi ha un moment on la **tragèdia grega** és transformada i hi **domina Apol·lo**. Però el que li interessa és el **moment previ**, on **Dionís i Apol·lo** conviuen.

2.2.1 La malaltia

Cal considerar que **Nietzsche** contreu **sífilis** de molt jove, quan comença a escriure. Viu la resta de la seva vida amb la **malaltia**. I és potser per això que vol crear una **nova realitat** que li permeti **pensar allò que li succeeix** (la malaltia, el dolor) com a un **tot**, en lloc de quelcom a amagar, a separar, de la resta de la vida. A la vida hi ha dolor, tragèdia, caos; no només la pàtina apol·linia.

La **malaltia impedeix** a **Nietzsche** fer **classe**: acaba havent d'abandonar la universitat.

Art
Té a veure amb la capacitat de fer que quelcom emergeixi de l'un primordial .

Figura 21. Art

Nietzsche pensa l'**art** com a una mena de **consol metafísic**: una necessitat que es té pel fet de ser humans. Acudeix a Grècia (com tothom de la seva època) per anar als textos poètics d'**Homer** i d'**Anquiloc de Paros** (qui escrivia des de la lírica, molt dolgut per una vida desgraciada). És interessant que **se'ls col·loqui junts**, representants d'una **mateixa literatura**:

Art objectiu	Art subjectiu
Presentació apol·linia dels fets .	Presentació dionisiaca de les emocions .

Figura 22. Vessants de la literatura

Però, aleshores, per què legitima Apol·lo a Anquiloc? Apareix la idea d'un **jo que està present**, en la **mesura que s'expressa**: d'una manera dionisiaca que no representarà el seu dolor, sinó que l'expressarà amb una força que **duu el dolor del món**. Hi ha quelcom en aquest tipus d'art que és **aconceptual** i **afiguratiu**, que encara **no ha passat per la Raó** i expressa l'un primordial.

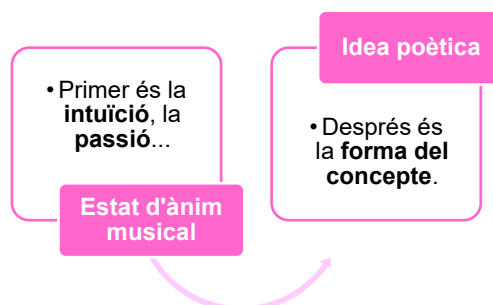

Figura 23. El procés artístic nietzscheà

Grècia ha sigut instrumentalitzada per justificar el present, que malda per construir un relat sobre el **domini de la Raó**: *el cos, emocions, allò dionisiac...* queda suprimit. **Nietzsche** insisteix que cal **tornar a Grècia**, però no per recolzar el relat de la Raó que ha tingut tan èxit a Europa, sinó per **desmantellar-lo**.

Dualisme	Trenca amb el dualisme entre la Raó i les tendències animals .	
	Descartes	Això implica abandonar-lo, a ell i a les seves <i>res extensa</i> i <i>cogitans</i> .
	Spinoza	Nietzsche l'alaba i en pren la idea d'un un primordial que ho és tot.
Domini	Darrere del relat de la Raó s'hi amaga una voluntat de domini i d' apropiació .	
Problema de la valoració	<i>Del valor dels principis.</i>	
	El problema no és la veritat o falsedat dels enunciat, sinó les forces que construeixen la veritat .	
	És necessari entendre les forces presents en els principis que es donen per certs.	

Figura 24. Proposta de Nietzsche

2.2.2 El naixement de la tragèdia

Friedrich Nietzsche, *El naixement de la tragèdia* (1872), 12-14.

Nietzsche critica que **s'ha perdut la dimensió dionisiaca de la tragèdia**, que feia que no tot fos apol·lini, que és calculat i instrumental i dona sensació de control. **S'ha perdut la força de la vida**. Cal pensar la filologia clàssica no només com a vinculada a la Raó, sinó també a la vida, a la **força creativa** que uneix amb el tot. Allò apol·lini, individual, separa, **estripa, del tot**.

Cal **tornar a Grècia**, però de manera completament diferent a com vol el paradigma. Tot i que **Nietzsche** comparteix la visió de **Herder**, també veu que **a Grècia hi ha quelcom important per al conjunt de la humanitat**: quelcom singular, un **esdeveniment** grec específic. Però no vol tornar-hi per trobar un model universal de la Raó que n'explicaria l'esdevenir: vol tornar a Grècia **per trobar les potencialitats** que propiciaran **qüestionar la pròpia cultura**. Hi ha una **excepció** que d'alguna manera s'ha perdut, i a la qual la cultura actual ha girat l'esquena. No s'hi va per trobar el model, la Raó, ni el progrés ja superat pel desenvolupament històric.

Per a això, **Nietzsche** recorre a la **tragèdia grega** per representar l'**esdeveniment grec**; perquè s'hi reuneixen l'**art** i la **ciència**, les dues forces dionisiaca i apol·línica.

Art	La filologia clàssica no vol saber res de la cultura , les emocions .	
	Dionís	Com a procés, forma, tendència .
		Representa l' embriagament , l' un , la dansa, la música, la comunió amb el tot.
Ciència	La filologia clàssica té una marcada deriva científicista .	
	Apol·lo	Com a procés, forma, tendència .
		Representa l' ordre , la forma , la llum , la mesura , el control , el domini i l' individu : és l' ordre vinculat a l'individu .

Figura 25. L'art i la ciència en la tragèdia grega

Sòfocles i **Èsquil** són els **grans autors clàssics**: **Nietzsche** hi troba la **convergència** entre allò dionisiac i apol·lini. S'hi representen déus que són alhora personatges, herois, els passen coses

bones i alhora els mateixos herois són derrotats, fracassen, els passen coses terribles. Els déus són magnífics i també incorren en excessos. Aquestes dues dimensions conviuen en la tragèdia grega. Això apareix principalment en la **música**.

Cor
Comunitari: la presència d'allò dionisiac .
Representa els drames i les tragèdies .
És una força , allò que denota allò ridícul i dolorós de la realitat.

Figura 26. El cor musical de la tragèdia clàssica

Cal preguntar-se què fa que el **cor desaparegui** de mica en mica.

Sàtir
Mig ésser humà, mig animal.
Representa la hibridació , la doble realitat entre la força incontrolable de la racionalitat i l' animalitat .

Figura 27. El sàtir de la tragèdia clàssica

La **desaparició** tant del **cor** i els **sàtirs** com de la tragèdia en general és un símptoma de la **mort de la tragèdia**.

Eurípides contribueix a la **racionalització de la tragèdia**, eliminant la seva singularitat. Amb la racionalització d'**Eurípides** **està tot dit: l'ésser s'identifica amb la història que s'hi explica, la seva representació**. La tragèdia d'**Eurípides** és una **representació de la vida quotidiana** que ofereix una certa **tranquil·litat**, sense elements que irrompin a l'escena. El poble aprèn a **entendre l'art: ja no és suficient l'obra en si mateixa per commoure'ns**, cal un **coneixement complementari** per accedir-hi. Triomfa la **mediocritat burgesa** quan s'elimina l'aspecte dionisiac de la tragèdia.

Per **Nietzsche**, això és una manera de separar-se'n. L'Occident ha creat una mena de **caricatura dels grecs**, perquè s'avergonyeix dels reals. La cosa més grotesca que feia **Sòcrates** era afirmar que **el pensar podia arribar als abismes de l'ésser**, com si pogués no només conèixer-lo, sinó corregir-lo. És el principi d'un **domini de la Raó** sobre el món, l'afany de domini sobre la realitat.

Eurípides **elimina el cor**. A més, introdueix un **element previ al desenvolupament** de la trama: un **pròleg** on un personatge **explica el que passarà**. **Nietzsche** els considera canvis **nefastos**. Introdueixen la dimensió del càlcul, de racionalització, d'**explicar-ho tot**. Aquí és on comença la **mort de la tragèdia** i apareix el **socratisme estètic: tot passa per la Raó, el coneixement**. Tot passa per la **intel·lectualització**. Deixar que tot surti de la Raó, l'**expulsió de tot allò que surt de Dionís**, és el que ens ha portat a les **mòmies de cera**. Les **mòmies** són **conceptes metafísics, ahistòrics, immòbils**, que **no** permeten pensar la **vida**. I la **Modernitat** n'està plena.

Eurípides també introdueix un **rebuig a la música**, la música **dionisiaca**. Tot es converteix en una **narració**, una narració **èpica**. Es **rebutja la poesia**; **Nietzsche** acusa a **Plató** d'expulsar els poetes de la seva República.

Al principi, **tot estava barrejat**. Aleshores va venir l'**enteniment** i va crear **ordre**.

Però quan tot es converteix en un **producte de l'intel·lecte**, tota la **realitat** serà vista com a un **món sense Raó**. La idea que el problema és una **absència de coneixement** té a veure amb aquesta manera de pensar. Hi ha una **denúncia** aquí al **positivisme** que es farà més hegemònic al final del segle XIX, amb el projecte de la **Il·lustració**.

Allò apol·lini	Allò dionisiac
La música de Johann Sebastian Bach .	La música de Wilhelm Richard Wagner .
Matemàtica , calculada.	Emocional .

Figura 28. Les forces nietzscheanes i els referents musicals de Nietzsche

2.2.3 La resposta

El següent curs, **cap alumne assisteix** a la classe de **Nietzsche**: el deserten totalment. **Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff** escriu *La filologia del futur!*, **atacant** directament a **Nietzsche**. És un entre molts.

Estic fart d'aquestes disputes mesquines. [...] en les **estupideses** i mesquineses d'un parell de cervells podrits [**Nietzsche** i **Wagner**]? Em fa fàstic. [...] **pecats** filològics [...] aquí s'obre un principi infranquejable: la meua **idea suprema** és que el món es desenvolupa d'acord amb **Ileis**, vitalment i **raonada**. [...]

Afirma amb termes precisos que **Nietzsche s'ha equivocat** pel que fa a les **interpretacions filològiques de l'època clàssica**. El paper del **pensament** és *entendre i adequar-se a les Ileis* del món. Sembla que **Nietzsche** ve a posar en suspens, **obstaculitzar**, el **gran relat de la Raó** que es desplegava des de la Grècia Clàssica i havia culminat amb la **Il·lustració**.

2.3 Hannah Arendt, cultura i política

Hannah Arendt, *La naturalesa del totalitarisme* (1938).

Hannah Arendt s'enfronta a l'Europa d'abans, durant i després de la **Segona Guerra Mundial**. Això la marca tota la vida, i dona forma al seu pensament. També ho fa el fet de ser l'alumna (*i amant*) de **Martin Heidegger**, de qui afirmava haver après la necessitat de pensar, de preguntar-se **com es pensa**, quina n'és l'**estructura**. Tindrà molt a veure amb la manera com abordarà el seu present.

Tanmateix, es **distancia** de **Heidegger**; i no només pel fet que *ell s'adhereix al partit nazi*. **Arendt** afirma que ella **no fa filosofia**: la *filosofia* en si mateixa implica quelcom que posa les pensadores en un lloc on es **distancien i aïllen** dels altres i de l'experiència. Per **Arendt**, el **treball filosòfic** és la tasca relacionada amb la contemplació, la **vida contemplativa**. I això està necessàriament lligat a la **solitud**: *es duu a terme de manera aïllada*. A més, tendeix vers l'**eternitat**; i en aquesta **no hi té cabuda l'experiència**.

Filosofia	Experiència
Tendeix vers l' eternitat .	Lligada al present , allò particular .

Figura 29. Filosofia enfrontada a l'experiència segons Arendt

Hi ha dues possibilitats: o **distanciar-se'n**, o buscar una **nova manera** de fer filosofia.

Distanciament	Pivot
Porta la discussió al treball polític .	Busca una manera alternativa de fer filosofia.
Adoptada per Arendt .	

Figura 30. Possibilitats davant de la crítica a la filosofia

La **vida política** té **prioritat** respecte la **resta d'activitats humanes**. Això té a veure amb la **falta de comprensió** que tenen les persones de la importància que té la vida política i la *vita activa*.

<i>Vita contemplativa</i>	<i>Vita activa</i>
La tasca filosòfica .	La tasca política .
L' <i>actual</i> .	La que Arendt vol <i>rescatar</i> .

Figura 31. Vites segons Arendt

Arendt observa que, a l'època **contemporània**, la política s'ha convertit en **gestió**, administració: una sèrie de problemes i solucions burocràtiques, que per **Arendt** **no són política**.

Política
No té a veure amb la gestió , l' administració , la burocràcia ; ni un pla pre-definit, ni contemplació .
És una obertura cap als altres . És la construcció d'un espai comú essencialment plural .
És acció .

Figura 32. Política segons Arendt

L'**obertura** està relacionada amb l'**aparició**: *les aparences*. La filosofia ha preferit sempre pensar en l'**ésser**, que roman **immutable** davant de les aparences, i **renunciar** a les **aparences**. Allò **important** és, per **Arendt**, allò que s'esdevé al **món de l'aparició**, el que s'és respecte els **altres**. Està estretament lligat a la capacitat de *narrar-se a si mateixa*, que és també la **capacitat de narrar-se als altres**. **No** es pot fer de manera completament **objectiva** i **transparent**, sinó de manera **contingent** i **parcial**.

Amb el **totalitarisme**, l'**acció** queda **suprimida**. La **vita activa** té tres **dimensions**:

Dimensions de la <i>vita activa</i>			
Les labors	Cobertura de les necessitats naturals .		
	Produeixen coses, productes que es consumeixen immediatament .		
El treball	Té a veure amb tot el que es fa per produir coses no naturals, artificials .		
	Els productes perduren en el temps i estan sotmesos a medis o fins .		
L'acció	És l'àmbit de la llibertat i allò més propi de l'ésser humà.		
	Permet la trobada , la reunió d'altres éssers humans: és el que treu de la solitud .		
	Sempre es farà amb d' altres persones: permet fer aparèixer un món comú .		
	Pluralitat	Aparició	Comunitat

Figura 33. Dimensions de la *vita activa* segons Arendt

Arendt critica aferrissadament el **marxisme**: el **treball** i les **labors** hi queden **solapades** i només dona importància al **treball**. La gran crítica d'**Arendt** és que **elimina la possibilitat de l'acció en reduir-ho** tot a treball. Essent el treball allò humà, voler-lo eliminar és voler eliminar allò humà. **No** hi ha possibilitat al món marxista de pensar la **llibertat**: *produir quelcom nou, distint*.

Treball
Allò humà: <i>eliminar-lo és eliminar allò humà.</i>

Figura 34. Treball segons Arendt

2.3.1 Grècia i les lleis

Arendt es remet a **Grècia com a l'ideal polític**. A Grècia, la vida política requeria un tipus d'estar, diferent del que es tenia a casa. Mentre a la llar les relacions eren profundament desiguals, a la *πόλις* eren **iguals** (*amb certes distincions, per suposat...*).

El trasllat d'allò social a allò públic provoca la pèrdua d'aquesta acció política i duu al sistema a la burocràcia i la gestió. L'auge d'allò social **desplaça la política**.

Arendt qüestiona que hi hagi:

Lleis naturals	Lleis històriques
Que fixin les relacions interpersonals.	Que donen forma necessàriament a la Història , vers un fi determinat.

Figura 35. Lleis rebutjades per Arendt

En el **rebuig** de les **lleis històriques** es percep la continuada **crítica** d'**Arendt** al **marxisme**. És també la seva manera de **negar que el totalitarisme fos inevitable**.

Totalitarisme
L' obertura (<i>la política</i>) s'acaba. Les identitats es fixen .
Acaba amb la política, perquè ho converteix tot a allò social .
Porta el terror i l' aïllament .

Figura 36. Totalitarisme segons Arendt

2.3.2 Natalitat i comunitat

El **naixement**, i *no la mort*, és allò **fonamental**. Aquesta és la **resposta** d'**Arendt** a **Heidegger**, qui s'havia centrat en la mort.

Natalitat
Promesa d'una vida nova que irromp , que apareix i permet trencar amb la idea que les lleis determinen les persones d'alguna manera.
Tal trencament permet negar que l'horror del totalitarisme fos inevitable .

Figura 37. Natalitat segons Arendt

El **naixement** porta allò **imprevist** i, per tant, es recorda allò **contingent** de l'existència i desplaça la idea de la **necessitat**. És una **nova vida** que es posarà amb contacte d'**altres**, és la capacitat d'**iniciar** quelcom nou.

Món comú	
Un punt de reunió , un vincl e, les connexions entre les persones.	
Experiència contemporània	S'hi ha robat l'experiència del món comú .
	Aïllament creixent: tot s'ha reduït a una qüestió social .

Figura 38. Món comú segons Arendt

L'**experiència contemporània** és terreny **fèrtil** pel cultiu dels **totalitarismes**. **Arendt** proposa pensar l'**experiència** en la seva **singularitat**; per fer això, pensa la **vida**, en lloc de la mort (com va fer **Heidegger**). Avui dia, **Adriana Cavarero** es pregunta exactament això: *per què pensar des de la violència en lloc del naixement, en representar l'acció, la novetat...?*

Experiència		
Singular.		
La vida encarnada, el naixement : la possibilitat que el porta és l' acció .		
Acció	Lliure	<i>Mai no s'està sola.</i>
	Imprevisible	<i>La interacció amb els altres fa impossible predir els fets.</i>
	Irreversible	<i>Totes les accions importen.</i>

Figura 39. Experiència (en general) segons Arendt

Exactament perquè hi ha **pluralitat** és la raó per la qual una persona **no pot estar mai sola**, i no es pot **preveure**. La **condició humana**, *la manera d'existir pròpia*, no té la possibilitat de saber què passarà, en la mesura que els éssers humans **es relacionen amb els altres**. És **irreversible** en tant que les **accions** de cadascú, per molt petites que siguin, **importen**.

Aquí, **Arendt** es fa ecos de la idea d'una **Història** feta d'**esdeveniments disruptius**, remissiu a la proposta d'**Alec Benjamin** a *Sobre el concepte de la història* (1939-1940).

2.3.3 Crítiques

Adrienne Rich, **Wendy Brown** i **Mary O'Brien**, entre d'altres filòsofes de renom del **feminisme**, han acusat a **Arendt** de, bàsicament, **reproduir el patriarcat**. Sembla que **la política no cap a la llar**, només a la dimensió pública, de la *πόλις*, que està profundament masculinitzada: *l'ésser humà s'ha de desentendre a tot allò que té a veure amb el cos, les dependències més mundanes*.

El **vinde entre producció i reproducció** està permanentment **produint-se**. Té una relació, per tant, amb **les labors**. **Rich**, **Brown** i **O'Brien** arriben, fins i tot, a dir que hi ha quelcom polític; no la política de la *πόλις*, no és l'ésser humà lliure que es troba amb d'altres a través de la paraula, sinó un **altre tipus de política** que caldria definir... però és polític. S'hi construeixen sentits de la **vida comuna**, no només a l'acció.

2.3.4 La culpa dels estudiosos, el silenci dels acadèmics

Hi ha una **tendència**, diu **Arendt**, per part dels **estudiosos** a **no** emprendre l'**acció**: *a romandre passius*. Quan pujà al poder **Adolf Hitler**, es van centrar més en **entendre** perquè havia pujat al poder que **no** pas com **aturar-lo**. És un aspecte important per **Arendt**: *què ha de fer la filosofia? Quin és el seu paper?*

És en el **col·laboracionisme** de **Heidegger** que troba la diferència entre les *vites contemplativa* i *activa*. I comença a escriure *La naturalesa del totalitarisme*, on es pregunta: *en què consisteix la vida humana?*

2.3.4 La naturalesa del totalitarisme

Hannah Arendt, *La naturalesa del totalitarisme* (1938).

La *vita* humana **no** és una **essència** metafísica, sinó que està relacionada amb l'**activitat**.

Dimensions de la <i>vita activa</i>		
Les labors	Mundانيت.	
El treball	Construcció del món.	
	Perdura.	
L'acció	Llibertat:	Intersubjectivitat.
		Voluntat lliure.
		Pluralitat.
		Llenguatge: el <i>discurs</i> .

Figura 40. Dimensions de la *vita activa* segons Arendt

L'acció és **lliure** en tant que **no** està sotmesa a **fins**. Sense **intersubjectivitat** no hi ha **llibertat**; això és fonamental, perquè porta a pensar en termes de **pluralitat**. És en la **pluralitat** on es donen les **relacions socials**. Les persones es **troben** amb els altres **a través del llenguatge**. És de fet en aquesta dimensió del llenguatge, del **discurs**, on les persones es **construeixen** a si mateixes, la seva **identitat**. Hi ha la **singularitat** d'una vida que s'afirma en la pluralitat.

Dimensió pública	Dimensió privada
L'acció.	Les labors.

Figura 41. Què hi ha a les dimensions pública i privada per Arendt

El problema d'**Arendt** és que **no** determina **qui** s'ocupa de la dimensió **privada**, la labor. **Al món modern, allò social substitueix allò públic**. Allò públic desapareix i, així, desapareix la **llibertat**.

L'**emergència de la societat** —l'auge de l'administració domèstica, les seves activitats problemes i plans organitzatius— des de l'obscur **interior** de la llar a la llum de l'esfera **pública** no només va esborrar la **línia** fronterera entre allò **privat** i allò **públic**, sinó que també va canviar quasi més enllà d'allò reconeixible el **significat** de les dues paraules i la seva significació per a la **vida** de l'**individu** i allò **ciutadà**.⁴

S'arriba a una **vida social** que es desenvolupa de manera automàtica, **passiva**, perquè ja no es té una esfera política on poder pensar-se: *només hi ha gestió i assumptes socials*. La **dimensió pública** del **debat**, la posada en pràctica del llenguatge, ha quedat **desplaçada**. **Arendt** critica el llenguatge instrumentalitzat: *convertir les paraules en armes introdueix la violència a la política a través del discurs*.

Figura 42. Efecte del declivi d'allò polític per Arendt

⁴ Hannah Arendt, *La condició humana* (1958), L'auge d'allò social, p. 48-49.

La funció **social** està centrada en la **gestió** i l'**administració** de les **necessitats**. Hi ha dues dimensions que tenen a veure amb el món comú i que també es **perden**:

Perdó	Promesa
Encara que les accions siguin irreversibles , es pot ser perdonada .	Sempre es pot tornar a començar .

Figura 43. Dimensions perdudes amb la pèrdua del món comú per Arendt

Si s'apliquen els **esquemes tradicionals**, no es pot **entendre** com s'arriba al **totalitarisme**. El totalitarisme és un dels fenòmens del nostre temps que requereixen un **esforç de comprensió** i una **renúncia dels esquemes previs** per afrontar-ne la **singularitat sense precedents**. Trenca els fils, la genealogia, la tradició històrica. Deixa les persones desamparades, perquè **no** permet **remetre's al passat** per explicar el present. De fet, si es fa, es corre el perill de caure en una trampa d'esquemes que no portaran enlloc. Per **Arendt**, es tracta d'entendre quelcom que **trenca l'experiència**, disloca les categories que es tenien per explicar el món.

Entendre
Una immersió en l' experiència per intentar produir un sentit de l' esdeveniment .

Figura 44. Entendre per Arendt

El **treball filosòfic** (*lògic*) aplica **esquemes predeterminats** del pensament sobre la realitat i **no comprèn**, només codifica, imposa, tanca. L'única manera d'**evitar el retorn** del totalitarisme és preguntar-se per tot, sempre. Mai es pot deixar d'aprendre. **La comprensió és el procés sense fi de la reconciliació amb el món**; no és suficient aplicar categories i fer servir termes teòrics. El fet que **no** es pensessin les **condicions** que el van propiciar en un primer moment van fer possible el **totalitarisme**.

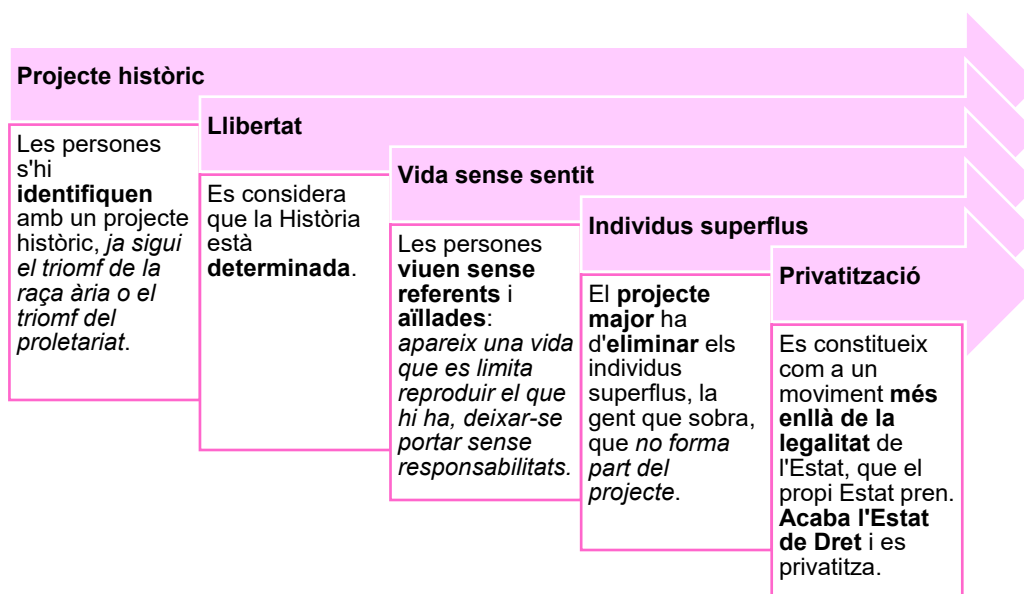

Figura 45. Estructuració del totalitarisme per Arendt

L'estructuració del **totalitarisme** condueix, finalment, al **camp de concentració**; el **mal radical**.

El que caracteritza el totalitarisme **no** és la **tirania**, que n'hi ha hagut moltes, sinó la **pèrdua** del **sentit comú**, comunitari, que és **substituït** per **lògiques ideològiques abstractes** basades en la realitat, però passades pel sedàs d'una **interpretació**. *És coherent, però buida*: es pot justificar qualsevol atrocitat.

El que ens hi ha conduït és una determinada cultura: la **cultura** o **societat de masses**, que duu:

Conseqüències de la cultura o societat de masses	
La pèrdua del món comú .	L' aïllament .

Figura 46. Conseqüències de la cultura o societat de masses per Arendt

Anys més tard, durant el **judici d'Otto Adolf Eichmann** a Jerusalem, que reporta amb el llibre *Eichmann a Jerusalem: Un estudi sobre la banalitat del mal* (1963), **Arendt** canvia d'opinió sobre el **mal radical**. Hi havia anat esperant trobar-hi un monstre, un megalòman maligne, però hi troba un **buròcrata que ha renunciat a pensar**, que vivia una vida sense sentit: *de pura administració*. **Eichmann**, tal i com el veu **Arendt**, era una persona que **complia ordres**. Així, **Arendt** conclou i re-argumenta que **el mal no és radical**, sinó **banal**.

Mal banal
El mal que es genera quan es renuncia a la vida política , quan es compleixen ordres .

Figura 47. Mal banal per Arendt

2.4 La cultura com a ideologia a l'Escola de Frankfurt

L'**Escola de Frankfurt** neix amb l'objectiu d'analitzar i **entendre** l'època contemporània, després de l'horror del **totalitarisme**. Es pregunta què vol dir la Il·lustració, el projecte de les Il·lums, un cop ha aparegut l'obscuritat. Hi ha una exigència de ruptura amb la filosofia que intentava imposar una objectivació pura: *en realitat, defensa, cal pensar la realitat des d'un punt de vista històric*. L'anàlisi **marxista**, en clau de relacions de producció, economicista, **no** és capaç de **respondre** al totalitarisme. Es tractarà de **qüestionar la raó** en si mateixa. *Hi ha quelcom més enllà de les derives economicistes*, que es perpetua més enllà i és inherent d'allò humà.

Apareix, doncs, una **crítica a la Il·lustració**. Això vol dir que cal **abandonar Marx** i **apropar-se a Nietzsche**. **Max Horkheimer** i **Theodor W. Adorno** observen que hi ha una voluntat de **domini** desenvolupada amb la manera **com s'ha entès la raó**: una voluntat de domini **inherent a la raó**. Ja no s'està dient que hi ha un seguit de relacions de producció que, al llarg de la història, han derivat a una forma de govern opressiva: **Horkheimer** i **Adorno** adopten una dimensió **política** i **ideològica** i afirmen que és la pròpia **comprensió** de la raó que implica una **voluntat de domini sobre la naturalesa**.

No estan dient que sigui un accident o un moment a superar: **la Il·lustració comporta aquesta mena de raó en si mateixa**. Per tant, cal preguntar-se fins a quin punt es pot pensar la Il·lustració com a un moviment emancipador. Afirmen que, **en lloc d'ascendir a la llum**, la humanitat està **tornant a les tenebres**: *queda truncada la promesa de la Il·lustració*.

Per una banda, la **II·lustració** promet la **sortida** de la **irracionalitat**, de la **superstició**; per l'altra, quan s'aconsegueix provoca la **destrucció de tota la resta**: queda **cosificat**, esdevé una mena de **recurs**. Aquesta és una mena de **venjança de la naturalesa**.

Raó		
Totalitza i imposa un tipus de lògica que destrueix la manera de viure fora del moviment destructiu.		
Domini	Naturalesa	La lògica inherent de la raó és la dominació .
	Ésser humà	Cosificació, instrumentalització, intempèrie.
		<i>Sense que se n'adoni.</i>
Medis	Es destina a executar ordres, sense preguntar-se pel valor dels fins.	
	Instrument	El més important és l' eficiència i el càlcul .
Lògica econòmica	L'interès últim és la productivitat .	
Totalització	No hi ha res que quedi fora de la lògica de la raó .	

Figura 48. La raó il·lustrada segons Horkheimer i Adorno

2.4.1 La naturalesa del totalitarisme

Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la II·lustració* (1944).

Horkheimer i **Adorno** tenen un **concepte d'II·lustració** que en subratlla el **fracàs inherent**, o **terrible victòria**:

La **II·lustració**, en el més ampli sentit de **pensament en continu progrés**, ha perseguit des de sempre l'objectiu d'**alliberar** els homes de la **por** i **constituir**-los com a **senyors**. Però la terra completament il·lustrada resplendeix sota la senyal d'una **trionfal calamitat**. El programa de la II·lustració era el **desencantament del món**. Pretenia dissoldre els **mites** i **derrocar** la **imaginació** mitjançant la **ciència**.⁵

La **II·lustració** ha volgut **eliminar el misteri** de la **realitat** i n'hem de pagar el preu; hi ha quelcom de les coses **misterioses**, que es **resisteix** als éssers humans. Aquesta dimensió **boirosa** els ha empès a una voluntat encara més aferrissada de **dominació** que ha **impedit** una **coexistència** harmoniosa, reduint el seu coneixement a idees parcials i sense rumb.

Tanmateix, la **credulitat**, l'aversion vers el **dubte**, la **precipitació** en les respostes, la **pedanteria** cultural, el temor a **contradir**, la falta d'**objectivitat**, la **indolència** en les pròpies investigacions, el **fetixisme** verbal, el quedar-se en coneixements **parcials**: totes aquestes actituds i d'altres de semblants han **impedit** el feliç **matrimoni** de l'**enteniment humà** amb la **naturalesa de les coses** i, en el seu lloc, l'han lligat a **conceptes vans** i **experimentos sense pla**. És fàcil imagina els fruits i la descendència d'una relació tan gloriosa.⁶

La **relació** entre els éssers **humans** i la **natura** s'ha **pensat** d'una manera **violenta**. **Horkheimer** i **Adorno** creuen que hi havia la possibilitat d'una **relació diferent**, en lloc de la que determina la concepció del **coneixement** basada en el **domini**, la **tècnica**, el càlcul l'**eficiència**. Relacionen aquest concepte amb el tarannà **científic**:

⁵ Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la II·lustració* (1944), Concepte d'II·lustració, p. 59.

⁶ Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la II·lustració* (1944), Concepte d'II·lustració, p. 59.

Bacon [...] menysprea els partidaris de la tradició: «[...] La **superioritat** de l'home resideix en el **coneixement**: d'això no hi ha dubte. En ell es conserven moltes coses que els reis amb tots els seus tresors no poden comprar, sobre les quals **no regeix** la seva **autoritat**, de les quals els seus espies i deladors no recapten cap notícia i fins a les terres d'origen de les quals els seus navegants i descobridors no poden dreçar el curs. Avui **dominem la naturalesa** en la nostra **mera opinió**, mentre estem **sotmesos a la seva necessitat**; però si ens deixéssim **guiar** per ella en la **invenció**, aleshores podríem ser els seus **amos a la pràctica**».⁷

Tot i que aliè a la matemàtica, **Bacon** ha captat bé la manera de pensar de la **ciència** que el va succeir. La **unió** feliç que té en ment entre l'**enteniment** humà i la **naturesa** de les coses és **patriarcal**: l'**intel·lecte** que **venç la superstició ha de dominar** sobre la naturalesa desencantada. El **coneixement**, que és **poder**, **no coneix límits**, ni en l'esclavització de les criatures ni en la condescendència davant dels senyors del món. [...] La **tècnica** és **essencial** de tal **coneixement**.⁸

S'ha hagut de **desencantar la naturalesa**, fer-la **transparent** per tal de conèixer-ho tot, per poder **dominar-la**. És per això que parlen de la **resistència**, d'una mena de **rebel·lió** de la naturalesa, que no ha admès un abús així sense fer que la humanitat pagui el preu de la **cosificació**.

En el camí cap a la **ciència moderna**, la gent **renuncia al sentit**. S'**ensopeix**, es torna passiva: la **indústria cultural** així ho ha volgut, per tal que s'emmotlli a la **reproductibilitat** de la **tècnica**.

Mitjançant les **idees** de **Plató**, finalment, també els déus patriarcals de l'Olimp foren absorbits pel **logos filosòfic**. Però la **Il·lustració** reconegué en l'herència platònica i aristotèlica de la metafísica als antics poders i va **perseguir com a superstició la pretensió de veritat dels universals**. En l'autoritat dels conceptes universals creu encara descobrir la por als dimonis, amb les imatges dels quals els homes intentaven **influir** sobre la **naturesa** en el **ritual màgic**.⁹

El **logos filosòfic** absorbeix tot el que quedava del **mite**. **Horkheimer** i **Adorno** formulen, així, una **doble hipòtesi**:

El mite ja era Il·lustració	La contraposició entre mite i raó en realitat no és tan clara perquè hi ha elements de la raó que prefiguren la raó instrumental ja al mite .	
	Odisseu	La manera de pensar l'heroi com a l' individu davant del món , que intenta protegir-se del cant de les sirenes, acaba esterilitzant l'experiència del món: se n'allunya.
La Il·lustració es redueix al mite	La Il·lustració torna al mite, perquè el propi desenvolupament de la Il·lustració despulla les persones de la capacitat del pensament crític , deixant-les a la intempèrie , instrumentalitzades , cosificades .	
	Retorn de la naturalesa	En el seu afany de dominar la naturalesa, la Il·lustració col·loca la por com a l' organitzadora de tot.

Figura 49. Hipòtesi doble de Horkheimer i Adorno

⁷ Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la Il·lustració* (1944), Concepte d'Il·lustració, p. 59-60.

⁸ Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la Il·lustració* (1944), Concepte d'Il·lustració, p. 60.

⁹ Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la Il·lustració* (1944), La indústria cultural, p. 190.

En **Odisseu** ja hi ha una manera d'entendre l'individu amb **racionalització**: crea una mena de protecció davant de l'experiència (el cant de les **sirenes**) per mantenir el control sobre si mateix. Així, el **mite fundacional** de l'Occident ja té trets de la **Il·lustració**. Conduïx a una **por radical** que sempre hi està present; l'individu **perd** la possibilitat de **raó** en convertir-se en una **cosa**.

El **món de la tècnica** és el que s'ha **imposat** en l'afany de dominar:

En imposar la **ideologia** l'essencial **igualtat** dels seus caràcters —amb l'excepció d'allò infame— fins a arribar a l'**exclusió** de les **fisonomies repugnants** (aquelles, per exemple, com la de **Garbo**, a les quals no sembla que es pugui saludar amb un simple *hello sister*), fa de moment la **vida més fàcil pels espectadors**. Se'ls assegura que **no necessiten ser diferents** del que són i que també ells podrien ser **igualment afortunats**, sense que es pretengui d'ells allò pel qual **se saben incapaços**. Però alhora se'ls fa entendre que tampoc l'**esforç** val per a **res**.¹⁰

Horkheimer i **Adorno** reconeixen a **Nietzsche** haver vist que en la **tragèdia** ja hi havia una mena de **reconstrucció objectivadora** de la realitat.

2.4.2 L'esquematisme

L'**esquematisme** del procediment es manifesta en que, finalment, els **productes** mecànicament diferenciats es revelen com el **mateix**.¹¹

L'**esquematisme** **estructura** allò que es **percep**; és **fonamental**. La proposta de **Kant** es basa en aquesta noció: vol harmonitzar el caos, donar **ordre**, construir un sentit comú que consisteix en la **primacia de la raó**. Això és justament el que **Horkheimer** i **Adorno** afirmen que ha fet la **indústria cultural** amb la gent. La **racionalitat colonitza** fins les parts més pròpies de l'**individu**, fins que no en queda res: ha quedat **devorat** per la **producció del mateix**.

Esquematisme kantian	
Aspira a harmonitzar i estructurar el caos d'allò que es percep .	
Indústria cultural	Ha aplicat l'esquematisme a la societat .

Figura 50. L'esquematisme kantian segons Horkheimer i Adorno

Els **productes culturals** i la **producció cultural** intervenen en aquest **esquematisme**: *el mercat el substitueix*. Vol treure al públic la **incomoditat** d'enfrontar-se amb quelcom que **no entén**. Hi ha **productes cinematogràfics** on es diu *què és el que cal pensar, com pensar el món*; i, sobretot, es preveu la manera de fer-ho. La manera com es desenvolupen les històries al cinema és completament **previsible**: *se substitueix l'autonomia del pensament per un esquematisme kantian en forma de producte cultural que dona la manera de pensar*.

Cal recalcar que **Horkheimer** i **Adorno** **no** defensen una **manipulació dels individus**, perquè això **pressuposa** una concepció d'**individu pre-format** sobre la qual es pot escriure a voluntat, previ a la construcció cultural. Afirmen, alternativament, que **l'individu és constituït per la ideologia que revesteix la mercaderia**. Aquesta **ideologia** es **matissa** de manera que acabarà

¹⁰ Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la Il·lustració* (1944), Concepte d'Il·lustració, p. 60.

¹¹ Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la Il·lustració* (1944), La indústria cultural, p. 168.

confonent-se amb la pròpia **realitat**. Quan es diu que està en joc la manera com es pensa, l'**esquematisme kantià**, ells estan fent **un pas més** respecte l'individu constituït.

L'**expulsió d'allò negatiu** torna a instal·lar la gent a la **realitat totalitzant** de la **indústria cultural** que propicia la **supervivència del totalitarisme**. *Dialèctica i Il·lustració* es pot llegir com a una **pregunta per la continuació del totalitarisme per altres medis**, que fan que es reproduïxi i pervisqui en les societats, en forma d'una **captura total de la vida**, la capacitat creativa i artística, dels **subjectes**, i s'insereixi en la gran **indústria cultural** contemporània.

Supervivència del totalitarisme
La indústria cultural permet que pervisqui mitjançant la captura total de la vida , la capacitat creativa , l'art i els subjectes.

Figura 51. Supervivència del totalitarisme segons Horkheimer i Adorno

És la **mercantilització** de l'operació a través de la qual es **dona sentit al món**.

Mercantilització
A la indústria cultural , és una captura total de la vida .

Figura 52. Mercantilització segons Horkheimer i Adorno

Per això, al final, **Horkheimer** i **Adorno** insisteixen molt sobre la **propaganda**: *les possibilitats les oferta el propi mercat, són una reproducció constant del mateix*. **No hi ha novetat**, la captura la maquinària del **capital**: l'única novetat contemporània és **acabar amb la novetat**.

Aquesta **dificultat de pensar la diferència**, la **novetat**, té a veure amb una **continuitat** entre l'obrer i l'**espai d'oci**: l'espai d'oci s'ha convertit en una **continuació** de formes de **docilitat**. És un lloc on el subjecte s'entrena per seguir treballant, **assisteix passivament a una promesa**, la promesa d'una vida millor, mentre alhora és conscient que mai l'assolirà. Hi ha una mena d'endormiscament en somniar sense esperar assolir el somni. A més, en les caricatures, hi ha una mena d'ensinistrament per normalitzar la pràctica de la crueltat. Al **cinema** hi ha també un exercici per **disciplinar** el públic i **preparar-lo** a un món **violent**.

La veritable naturalesa de l'**esquematisme**, que fa concordar **des de fora** allò **universal** i allò **particular**, el **concepte** i el **cas** singular, es revela finalment en la ciència actual com a l'interès de la **societat industrial**. L'ésser és contemplat sota l'aspecte de l'**elaboració** i l'administració. Tot es converteix en procés **repetible** i substituïble, en mer exemple pels models conceptuals del sistema: inclús l'home singular, per no parlar de l'animal.¹²

El fi de la **indústria cultural** és convertir els **productes culturals** dins d'un **sistema beneficiós**.

Benefici
Noció central de la indústria cultural .

Figura 53. Benefici segons Horkheimer i Adorno

¹² Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Dialèctica de la Il·lustració* (1944), *Excursus II*: Juliette, o Il·lustració i moral, p. 131.

No hi ha, com es pensa, un **caos cultural**.

Caos
Una proliferació desaforada de propostes culturals , cosa que provocaria una pèrdua de sentit .

Figura 54. Caos cultural segons Horkheimer i Adorno

Hi ha productes que **semblen diferents**, però que responen tots a un **mateix sistema**: el de la **reproducció del mateix**, el de l'**homogeneïtzació**. Hi ha una producció sistèmica sobre els béns culturals. El sistema fa que **tot es converteixi en mercaderia**: *en segueix la lògica*. Modela una **consciència servil**, **adorm** el públic: la promesa de l'èxit i l'ascens social permet que la persona vagi a casa i el dia següent **torni a la feina**. Això fa que:

Oci	
Una extensió del treball : no existeix l'oci, només diferents modalitats de treball.	
Humor	També serveix per anestesi ar-s'hi.

Figura 55. Oci segons Horkheimer i Adorno

L'**expulsió de la diferència** que denunciaven **Horkheimer** i **Adorno** a *Dialèctica de la Il·lustració* esdevé un **problema fonamental** del temps que els succeeix.

Problema de la diferència
Com pensar la diferència , quins mecanismes es mobilitzen quan es pensa.
Un problema filosòfic de primer ordre.

Figura 56. El problema de la diferència després de Horkheimer i Adorno

Està intrínsecament relacionat amb el que tracta **Simone de Beauvoir**.

Professora: Silvia López Gil (silvialopezgil@ub.edu)

3.1 Crítica a la cultura patriarcal

Simone de Beauvoir, *El segon sexe* (1949).

Simone de Beauvoir se centra en la **diferència femenina**. Es pregunta com és possible que hi hagi una sensació d'**alteritat vers la meitat de la població mundial**. Es pregunta, també, quins són els elements que fan que les dones **acceptin l'alteritat**, que hi hagi certa **complaença**. *Hi ha quelcom en la seva naturalesa que les fa dòcils?* Mentre que els esclaus es revoltaven, les dones no ho han fet...

Raó masculina
Una reproducció d' allò un , d'allò mateix, nega la diferència .
La negació inclou la diferència racial i sexual , entre d'altres.

Figura 1. Raó masculina segons Beauvoir

Apareix la **gran aportació** de **Beauvoir** i una de les grans aportacions de la **segona onada** del feminisme: pensar la **subjectivitat femenina**.

Subjectivitat femenina
Un espai de fabricació d'una determinada identitat o forma d' existència .
Beauvoir la repassa i analitza profundament.

Figura 2. Subjectivitat femenina segons Beauvoir

La **segona onada** ja **no** parla de la **igualtat**, ni versa sobre els **drets** que s'han negat a les dones (*la primera onada lluitava pel sufragisme i d'altres drets fonamentals*), sinó sobre la **construcció d'allò femení**, com s'ha **invisibilitat la diferència** percebuda de les dones. S'hi reflexiona sobre el feminisme, com s'ha acabat pensant com a l'**alteritat**. **Beauvoir** és qui permet que comenci aquesta anàlisi.

La **subjectivitat** es cultiva dins d'una cultura. Aquí es retorna a **Horkheimer** i **Adorno**: **no** és suficient l'anàlisi **socioeconòmica**, cal incorporar la cultura i la manera com els éssers humans s'hi **formen**. En el cas de les dones és una pregunta clau, perquè són la meitat de la població mundial que ha quedat **subjugada**. Al llarg de l'obra, **dialoga** amb la **psicoanàlisi** constantment.

Beauvoir **no** es considerarà mai **filòsofa**, només una assagista i escriptora. De fet, afirmava que una part d'allò sobre el que escrivia **no li havia passat** directament. Escrivia des del **privilegi** burgès; això la situava en la difícil situació d'emprendre la tasca d'escriure sobre un problema

respecte el qual se sentia **almenys parcialment forana**. Es podria preguntar si realment n'estava allunyada, si hagués pogut escriure el que va escriure des de *fora*.

3.1.1 Acceptació

Situació comuna	
Allò comú en l' experiència de les dones .	
Idea clau del pensament de Beauvoir . Un cop analitzada , oferirà:	
Condicció femenina	Idea universal d'allò femení , els elements que permeten parlar d'una situació comuna de totes les dones.

Figura 3. Situació comuna segons Beauvoir

El concepte de la **situació comuna** és molt **trencador** per l'època: *permetrà rastrejar un element que no es debatia fins ara*, allò que comparteixen les dones. Serà la **base del discurs feminista** que la succeirà: el **subjecte polític del feminisme**.

Subjectivitat	
La subjectivitat de Beauvoir està dividida:	
Experiència particular	Element universal
Vida individual .	Extern . No l'ha escollit ; la uneix a totes les dones.

Figura 4. Subjectivitat de Beauvoir

Hi ha una **ambivalència interna** que viuen totes les dones, entre la seva **experiència particular** i **allò que experimenten totes**, que han d'afrontar simultàniament. L'**etern femení** que explica **Beauvoir** i s'esforça a desmitificar com a constructe, permetrà parlar de **gènere** més endavant.

3.1.2 Sartre i Hegel

Existència	Precedeix l' essència .
Ex	L'existència no és essència: és un camp de possibilitats .
Projecte	Anar més enllà: transcendència .
Llibertat	L' ésser es fa a si mateix.

Figura 5. Característiques fonamentals i irrenunciables per l'ésser humà segons l'existencialisme

Beauvoir afirma que hi ha **límits** a la **transcendència** de l'individu, especialment per les **dones**. La **llibertat** queda **reduïda** per **forces externes**. Pren les bases filosòfiques de **Jean-Paul Sartre** i les **discuteix**.

Llibertat al cor de la subjectivitat i de l'ésser humà	
Sartre	És necessari sortir del marc estrictament economicista i marxista.
	Posar el problema de l'existència al centre de les discussions té a veure amb tractar el problema de la llibertat al centre de les accions humanes .
	Parla en termes de l' individu .
Beauvoir	Cal pensar la situació comuna entre les dones: allò que les constitueix , les determina .
	Parla en termes del col·lectiu .

Figura 6. Llibertat al cor de la subjectivitat i de l'ésser humà segons Sartre i Beauvoir

Beauvoir, així com **Sartre**, és **hegeliana**: pren la **dialèctica de l'amo i l'esclau**. Sempre s'està intentant ser **reconeguda**: *hi ha un conflicte perpetu*.

Hegel	Beauvoir
Hi ha una resolució d'aquest conflicte en la reciprocitat .	Les dones no arriben a l'estadi de la reciprocitat .

Figura 7. Conclusió sobre la dialèctica de l'amo i l'esclau de Hegel i Beauvoir

Les **dones no arriben a exigir**, enfrontar-se com a subjecte a l'altre. Es queden **construïdes, cosificades**, com a **alteritat**; atrapades a la situació de submissió, **esclavitud**.

Experiència d'un individu a l'altre		
Subjecte		Objecte
<i>Qui experimenta</i>	↔	<i>Qui és experimentada</i>

Figura 8. Lliure reconeixement

Això els **nega** la **condició fonamental de l'ésser humà de la transcendència**: la dona està essent confinada a la **immanència**, a una impossibilitat de sortir de si mateixa. És l'**experiència** d'altres homes el que **arrenca** els homes de la seva **immanència i ésser**.

El drama pot **superar-se** mitjançant el **lliure reconeixement** de l'individu a l'altre, plantejant-los com a **subjecte i objecte**. No es queda estancat en un plantejament o altre. **La dona ha sigut definida pels homes** i ha interioritzat la definició, de manera que allò que no ha escollit acaba sent allò que la constitueix. Quelcom que hauria de ser una **condició passatgera** i històrica **acaba sent una condició substancial** d'allò femení.

Amb molta freqüència, **la dona mantinguda interioritza la seva dependència**; sotmesa a l'opinió, reconeix els seus valors; admira el *món elegant* i **adopta els seus costums**; vol que la considerin en funció de les normes burgeses. **Paràsita** de la rica burgesia, se suma a les seves idees; és una dona *ben pensant*; abans sovint enviava a les seves filles al convent i en envellir anava a missa i es convertia amb grans escarafalls. Està amb els conservadors. **Està massa orgullosa d'haver aconseguit un lloc al món per desitjar que canviï**.¹³

La **definició** de la **dona** és, doncs:

Immanència	Com si no es pogués transcendir en el sentit pròpiament humà.
Alteritat	Com si estigués condemnada a ser l' alteritat que han dit els homes que és.
	No és un efecte de la desigualtat econòmica , sinó per la necessitat ontològica masculina .
Inessencial	S'ha negat la llibertat a les dones, convertint-les en un objecte l'existència de les quals no és essencial.
Paradoxal	S'obliga a l'ésser humà a viure i existir en una condició on no pot ser un projecte , però no pot no ser-ho perquè és un ésser humà.

Figura 9. Definició de dona segons Beauvoir

¹³ Simone de Beauvoir, *El segon sexe* (1949), p. 546.

Totes aquestes característiques porten a la famosa reflexió que **no es neix dona, s'arriba a ser-ho**. Això planteja la qüestió de *si es pot arribar a fer quelcom diferent a una dona*. Judith Butler es preguntarà si el **gènere** és una **construcció social** i una **elecció**.

Naturalesa	La dona no és naturalesa, no és biologia .
	Hi ha un sistema que intenta construir-la amb diverses categories.
Llibertat	La dona és llibertat, és projecte .
	Hi ha una possibilitat oberta on semblaria que s'obre la porta vers el projecte.
Definició	No hi ha una substància o identitat que defineixi la dona.

Figura 10. Idees de la reflexió no es neix dona, s'arriba a ser-ho de Beauvoir

Hi ha una **tensió** entre la **llibertat** i la **condició social**. És aquí on es **construeix** allò **femení**. Beauvoir planteja **dues etapes**:

Regressió	Progressió
Retornar al fons comú : <i>els mites</i> .	Analitzar com viuen les dones.

Figura 11. Metodologia de Beauvoir a El segon sexe

3.1.3 Regressió

Beauvoir es fica a la **situació comuna** fins al fons per tal d'**entendre** o, almenys, **identificar-la**. Fa una anàlisi dels **mites** i la **història**.

Per apel·lar a la **inferioritat de les dones** van apel·lar, no només, com abans, a la **religió**, al **filosofia**, la **teologia**, sinó també a la **ciència**: **biologia**, **psicologia** experimental, etc. Com a molt, es concedia a l'*altre sexe la igualtat dins de la diferència*. Aquesta fórmula, que va tenir tant d'èxit, és significativa: és **exactament** el que diuen sobre els **negres** d'Estats Units les lleis Jim Crow; tanmateix, aquesta **segregació suposadament igualitària** no només ha servit per introduir les **discriminacions més extremes**. No és casual: pot tractar-se d'una raça, d'una casta, d'un sexe reduïts a una condició inferior, però els processos de justificació són els mateixos. *L'etern femení* és homòleg de l'*ànima negra* i del *caràcter jueu*. El problema jueu és en qualsevol cas molt diferent dels altres dos: per a l'antisemita, el jueu no és tant un ésser inferior com un enemic i no se li reconeix cap espai en aquest món; es tracta més d'aniquilar-lo. Trobem, tanmateix, profundes analogies sobre la situació de les dones i la dels negres: unes i altres **s'emancipen** ara d'un mateix paternalisme i **la casta que els va oprimir vol mantenir-los al seu lloc, és a dir, la lloc escollit** per a ells; en ambdós casos prodiga infinites alabances més o menys sinceres sobre les virtuts del *bon negre* d'ànima inconscient, infantil, riallera, del **negre resignat**, i de la *dona dona*, és a dir, frívola, pueril, irresponsable, la **dona sotmesa a l'home**. En ambdós casos, els seus arguments procedeixen de l'estat de fet que ha creat la mateixa casta. És ben coneguda la frase de Bernard Shaw: *El nord-americà blanc—ve a dir—relega al negre al rang d'enllustrador: d'això es dedueix que només serveix per netejar sabates*.¹⁴

Tot allò que s'ha dit de les dones són en realitat **caracteritzacions culturals**, però es fan servir com a mostres de la naturalesa humana. **Hi ha mala fe en assumir aquesta inferioritat**, perquè **es despulla les dones de les qualitats irrenunciables de l'ésser humà** de l'existencialisme.

¹⁴ Simone de Beauvoir, *El segon sexe* (1949), p. 41-42.

Beauvoir analitza tres dels **grans discursos clau** per construir l'**element comú** de les dones:

Biologista	Diferències biològiques que justificarien la desigualtat de les dones.
	No hi ha un destí marcat en allò femení degut a causes biològiques.
	No hi ha res que justifiqui la desigualtat entre gèneres.
Psicoanàlisi	Ho redueix tot a la sexualitat i, per tant, tampoc explica la desigualtat de les dones.
	Permet analitzar la problemàtica de gènere però té certs preceptes molt esbiaixats .
	En algunes parts de la teoria psicoanalítica de Freud no es qüestionen certs conceptes que reforcen l'ordre patriarcal, com ara la primacia del <i>fal·lus</i> .
Materialisme històric	Ho redueix tot a l' economia .
	Planteja que la història es basa en la lluita de classes i no l'opressió femenina.
	Tampoc explica la desigualtat de les dones.

Figura 12. Anàlisi de tres dels grans discursos clau per construir l'element comú de les dones de Beauvoir

3.1.4 Progressió

Beauvoir va al **present** per explicar com la situació comuna és **viscuda**, experimentada, per les dones. L'anàlisi vol **connectar** allò **universal** amb allò **singular**, alhora que **qüestiona** la seva relació **permanent**: proposa un **viatge** a través de totes les experiències (*singulars*) i situacions de les dones.

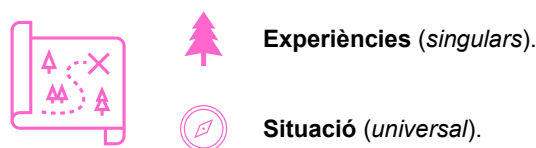

Figura 13. Allò universal i singular des de la subjectivitat de Beauvoir

L'**experiència** està vinculada al **present** i es projecta vers el **futur** (*ja que ella vol transformar la situació*). **Beauvoir** introdueix la comprensió de la realitat des de la subjectivitat: *la manera com es fan les persones com a subjecte esdevé el tema central*.

La construcció de les dones (*i els homes*) és explicada des de la **infantesa**. **Beauvoir** condemna els trets **psicològics** associats a la **immanència**.

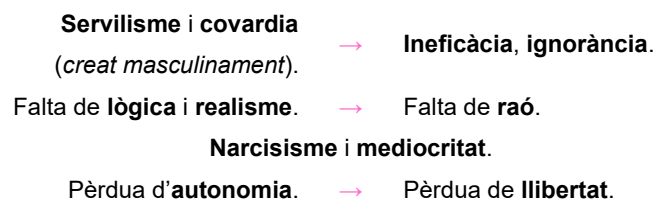

Figura 14. Trets psicològics associats a la immanència

Si no **canvia** la situació **psíquica** de les dones, l'**emancipació** és **impossible**; si no deixen de veure's com *el segon sexe*, mai s'**alliberaran**. Cal cultivar un nou **pensament** i manera de **parlar**. L'alliberació no pot ser individual: ha de ser **col·lectiva**. Cada cop que una dona s'allibera queda **atrapada** a la seva pròpia **immanència**; les dones que intenten fugir soles només la **reforcen**.

3.2 Crítica feminista-marxista a la reproducció material i simbòlica

El **mite d'allò femení** ha sigut completament **absorbit per la societat**, però no volgudament. Les autores, des d'una perspectiva femenina, tornen a interpel·lar-ho: *com és la cultura fa pensar com els subjectes són, com estan formats socialment*: com són **fabricats com a éssers humans**, interpretats. Mentre que la majoria dels autors se centren en una crítica general a la cultura, tot allò femení o que té a veure amb les dones forma part d'allò **impensat**.

La cultura es forma socialment; no econòmica. Monique Wittig defensa que cal reflexionar al voltant del **subjecte**. El subjecte està també lligat a les **relacions de gènere**: cal pensar el cos (*un lema compartit amb les filòsofes de la segona onada*). **Allò personal és polític.**

Desnaturalització de la dona	Tota construcció d'allò femení és una idea metafísica que no té fonament biològic .
	És una construcció política .
El sexe és una categoria política	<i>Fa servir sexe perquè gènere és massa difús.</i>
	La categoria de dona no existeix , no és res en si mateixa; només adquireix sentit dins del context de l' heteropatriarcat i el contracte heterosexual .
	Així com l' esclau només té sentit en un sistema esclavista .
Classe política	Les dones formen una classe política.
	Es forma fent i cosificant el sexe com a una categoria fixa i immutable.
Identitat / Feminisme	Es pregunta per l'objectiu que ha de tenir el feminisme en termes de l' horitzó d'abolir el gènere .
Diferència sexual	Hi ha una ideologia de la diferència sexual.
Llenguatge	Anàlisi del llenguatge.
Subjecte	El subjecte és absolutament fonamental .
	Si no hi ha una pregunta pel subjecte no és possible l' emancipació .
Lesbianes	Les lesbianes no són dones .
	No estan subjectes pel contracte heterosexual ni l' heteropatriarcat .

Figura 15. Proposta de Wittig

Silvia Federici, lectora de Marx, critica l'**acumulació originària**, violenta, que separa els medis de producció dels productors i comença el segle XV. Un cop s'estableix, es busca el control i el **sotmetiment del cos de les dones** en tant que fan una feina essencial:

Feina essencial del cos de les dones	
Reproducció de l'espècie.	Engendrades de productors .

Figura 16. Feina essencial del cos de les dones

La voluntat del **sotmetiment** del cos femení propicia la **caça de bruixes**.

Caça de bruixes				
Destrucció dels coneixements mèdics .	Disciplinar la sexualitat .	Destrucció de les xarxes comercials .	Destrucció de l' autonomia de les dones.	Establiment del control i la repressió estatal sobre el cos.

Figura 17. Caça de bruixes

Federici, com a part activa de la segona onada del feminisme, defensa que el **treball essencial de les dones** (*domèstic, reproductiu*) s'ha de **reconèixer**, perquè sinó no funcionaria res. És en si mateix productor de **valor** i, per tant, s'ha de tractar com a tal. Tot allò que passa en la suposada **esfera privada**, la llar, és **inherentment polític**: *les dones són productores d'una comunitat*. Cal recuperar la **comunitat femenina**.

Sense el mecanisme de **control biopolític**, el **capitalisme** mai hauria sigut possible.

3.3 Las estructures elementals de la violència i la guerra contra las dones

Rita **Segato**.

3.4 Representacions de gènere i teoria fílmica

Teresa de Lauretis és considerada una de les **primeres pensadores queer**. Reconeix que hi ha **múltiples llenguatges**.

Cinema
Producció de signes que té una estructura pròpia : no repeteix l'estructura del llenguatge comú.

Figura 17. Cinema

Al cinema, les **dones sembla** hi han sigut **representades**... però d'una determinada manera, **no** com a **subjectes**. És com si hi hagués un espai on **tothom dona per suposat que les dones hi són**, però l'espai només n'expressa l'**absència**.

Quan les dones apareixen a les
pel·lícules, se les representa **sense**
desig, no com a **subjectes**: passivament.

L'espectadora ha d'adquirir o identificar-se
amb el **punt de vista** de qui està produint
la pel·lícula, que usualment és un **home**.

Figura 18. Identificació al cinema

L'espectadora s'ha d'**identificar** amb el punt de vista de l'home, del **desig masculí** i, alhora, s'ha d'identificar amb un **ens passiu**. Aquesta **paradoxa** (*present i absent alhora*) és fonamental: el cinema és una **tecnologia de gènere**. Es reproduïx i produeix no de manera conscient, sinó mecànicament.

Dones concretes, reals	Dones com a generalització
Subjectes.	Identitat.
No representades.	Representades.

Figura 18. Identificació al cinema

La **identitat múltiple de la dona individual no hi és**. Això es **reproduïx** a tota la **societat**: *les institucions, l'educació*. Ambdues representacions són reals: creen una **paradoxa d'identitat**. És a través de la **pròpia experiència** que es **construeix la identitat** des de la **contradicció** i la **multiplicitat**. És allò que fa de la persona un **subjecte**.